

HELTAI JÁNOS IMRE

(In)szekuritizáció és felebaráti szeretet*

IMRE JÁNOS HELTAI

(In)Securitisation and Brotherly Love

Keywords: (in)securitization; conviviality; Roma; bilingualism; linguistic practices; linguistic ideologies

1. Bevezetés

Ez a dolgozat egy 2019 őszén megkezdett nyelvészeti etnográfiai kutatás tapasztalatait összegzi. A kutatás célja, hogy hozzájáruljon a romani nyelv (és a romani beszélők) emancipációjához és a békés társadalmi együttélés (konvivialitás, vö. Blackledge és Creese 2018, xxx. p.) lehetőségeinek kialakításához. E cél érdekében a körülbelül 12 000 fős északkelet-magyarországi kisváros, Tiszavasvári társas viszonyait, a helyben jellemző nyelvi gyakorlatokat és ideológiákat vizsgálja. A városban a helyi értelmezés szerint a lakosok közül mintegy 4000-4500 fő roma. E kutatás ismeretszerző előkészületeként is szolgál esetleges későbbi, helyiekkel közös részvételi kutatások kialakítására.

A kiválasztott településen számos más településhez hasonló módon, de viszonylag nagy közösségben zajlanak olyan folyamatok, amelyek a jövőben – feltételezve a jelenlegi tendenciák folytatódását – a többségi-kisebbségi helyzet (Geldof 2018, 45. p.) előállításához, azaz a romaként értelmezett helyiek többségbe kerüléséhez is vezethetnek. Ahhoz, hogy az ilyen települések, régiók (további) marginalizációja elkerülhető legyen, a roma közösségekben fontos a középosztályosodást hátráltató tényezők hatásának csökkentése. Ennek lehet része a roma és a nem roma lakosok közötti kapcsolatok építése. Hipotézisem szerint jelenleg romák és nem romák viszonyát sok tekintetben meghatározza a távolságtartás, a kölcsönös fenntartások megnyilvánulása és a bizalmatlanság. Feltételezem, hogy a többségi és kisebbségi nyelvi gyakorlatok és ideológiák

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

* A dolgozat az MTA Bolyai János B0/00679/20/1 számú Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült. A dolgozat az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5-KRE-3 Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

nem függetlenek egymástól, és a kettő metszetében feltárhatók, s kialakíthatók olyan új gyakorlatok és ideológiák, amelyek támogatják a mindkét fél számára kedvező, közös eredményeket hozó együttélést.

A romák és nem romák együttélésével kapcsolatos kérdések tárgyalásakor magától értődő az intolerancia diskurzusainak elutasítása. Ugyanakkor megszólalásaimat meg kívánom különböztetni azoktól a diskurzusoktól is, amelyek a romaként reprezentálódó egyének és/vagy közösségek helyzetét a társadalmi nyomással szemben kifejtett ellenállás módjaiban, lehetőségeiben és hozadékaiban értelmezik. Az egymás mellett élő, egymásnak feszülő többségi és kisebbségi csoportok láttatása helyett a társadalmi folyamatok vizsgálatában az összetettséget, kölcsönösséget és változandóságot kívánom hangsúlyozni. (l. még Heltai, 2020a; 2020b)

Ennek érdekében azt vizsgálom, hogy az egyes etnikus csoportokhoz rendelt beszélők társadalmi helyzete milyen egyéb kategorizációk mentén értelmeződik a helyi közösségben. Dolgozatomban ehhez az *(in)szekuritizáció*nak a nemzetközi kapcsolatok tudományában kialakult koncepcióját használom fel. A szekuritizáció (Wæver 1989, Buzan et al. 1998) eredetileg olyan beszédaktust jelöl, melynek segítségével egy hatalmi centrumhoz, jellemzően egy államhoz rendelhető aktor újrakeretezi a mindennapi életet a rendkívüliség, a sürgősség és a túlélés kulcsszavai mentén, és ennek eredményeképpen a biztonság politikája minden mást felülír. (Gad és Petersen 2011, 315. p.) Tágabb értelemben a szekuritizáció a biztonságot előtérbe helyező, a biztonság elérését célzó (politikai) cselekvések összességét jelenti. A fosztóképzővel ellátott változat azt hivatott jelölni, hogy az ilyen cselekvéseknek a kedvezményezettjei mellett mindig vannak elszenvetői is, akiknek az adott cselekvés nyomán a biztonsága csökken.

Az e koncepció nyelvészeti, szociolingvisztikai szempontú alkalmazhatóságáról való gondolkodás még igen friss. Rampton és Charalambous cikke (2020) vezeti fel azt a dialógust a *Journal of Sociolinguistics* hasábjain, amelynek hozzászólói azt vizsgálják, hogyan járulhat hozzá az *(in)szekuritizáció* koncepciójának alkalmazása a szociolingvisztikai leíráshoz. Ezek a hozzászólások lehetőségeket vetnek fel; terepmunkán alapuló és kifejezetten az *(in)szekuritizációt* középpontba állító nyelvészeti etnográfiai kutatásról nincs tudomásom. A dialógus hozzászólásai nyomán azonban kirajzolódik: az *(in)szekuritizáció* alkalmazásával vizsgálható, hogy a beszélők milyen helyzetekben, vonatkozásokban milyen tényezők miatt érzik magukat biztonságban, avagy fenyegetve, és milyen kategóriák mentén vagy milyen társas jelenségekre összpontosítva rendezik az őket fenyegető (vagy fenyegetőnek látott) személyeket (aktorokat) csoportokba. Mivel pedig a szekuritizáció és az inszekuritizáció mindig egymást feltételezik, a koncepció alkalmasnak látszik komplex függőségi rendszerek működésének megragadására is.

A továbbiakban az említett nyelvészeti etnográfiai kutatás és előzményeinek ismertetése, valamint néhány vonatkozó dilemma feltárása után bemutatom az *(in)szekuritizáció* koncepcióját, annak szociolingvisztikai adaptációját. Ezután e koncepcióból kiindulva, terepmunkám első eredményeit felhasználva elemzem a vizsgált kisváros társas valóságát. A koncepciót kritikusan szemlélve rámutatok, hogy bár az alkalmas

komplex társas viszonyok megragadására, a mindenkori másik ember felé forduló gesztusokat, egyéni motivációkat, elkötelezettséget nem feltétlen lehet vele értelmezni. Erre utal a cím második fele.

2. Előzmények és dilemmák

A romák két, földrajzi és társadalmi értelemben is elkülönülő közösséget alkotnak a vizsgált településen. Mintegy 1000-1500 ember a helyben „magyar cigányként” emlegetett, magyar egynyelvű közösség tagja, mintegy 2500-3000 ember pedig romani-magyar kétnyelvű roma. 2015 óta végez az általam vezetett kutatócsoport nyelvészeti etnográfiai kutatásokat roma közösségekben, 2016-tól a helyi kétnyelvű közösségre koncentrálni. E kutatásokra alapozva és a közösség gyermekei által látogatott iskola pedagógusaival együttműködésben egy olyan nyelvpedagógiai programba kezdtünk, amely a gyerekek romani beszédmódjait beengedi az egyébként magyar tanítási nyelvű iskolába. Ezekre a beszédmódokra – nyelvészeti etnográfiai terepmunkánk eredményei szerint – az jellemző, hogy az egyes nyelvek (kódok) határain túlmutató módon szerveződnek, azaz transzlingválisak. (García 2009, García és Li 2014) Az elmúlt évek tevékenységeit és eredményeinket több publikációban összegeztük (l. például Heltai és mtsai. 2017, Heltai 2020c, 2020d, 2021, Heltai és Tarsoly megjelenés előtt), itt csak néhány sorban utalok rájuk.

A transzlingválás a nyelvi repertoár egységét feltételezi. E feltételezés szerint, bár a beszélők az őket körülvevő szociális-politikai térben megkülönböztetnek egymástól nyelveket (kódokat) – jelen esetben a romani és a magyar nyelvet, valamint a máshol/régen beszélt („igazi”) romanit és helyi („nem igazi”) romanit –, e kódoknak nincs kognitív alapjuk. Ahogy Otheguy, García és Reid fogalmaznak, nincs okunk azt gondolni, hogy „volna a szociális kettősséggel összefüggésben álló kognitív kettősség” (2019 626–627. p.), azaz hogy a néven nevezett nyelveknek lenne pszicholingvisztikai realitása. (részletesebben l. Heltai 2020d, 47ff.) Az iskolai program a transzlingválás gyakorlati nyelvelméletén (Li 2018) és pedagógiáján (legújabb összefoglalása CUNY–NSIEB 2020) alapul. Lehetővé teszi, hogy a gyerekek vernakuláris, azaz otthoni, mindennapi, nem sztenderdizált nyelve – nem tannyelvként vagy célnyelvként, mégis a mindennapi tanórai kommunikáció és a tudásteremtés nyelveként – részévé váljon a tanítási folyamatnak. Akkor is, ha mind a tanterv, mind a tanár egynyelvű, és az utóbbi nem tud romaniul vagy csak az iskolai mindennapokban „felszedett” csekély, általában receptív romani kompetenciákkal rendelkezik.

A transzlingválás pedagógiai orientációja a kétnyelvű, de otthon jellemzően romaniul inkább beszélő gyerekeknek az elfogadottság érzetét, ezáltal jobb iskolai közérzetet biztosít, és méréseink szerint a tanulás eredményességét is növeli. (Heltai és Jani-Demetriou 2019) Fontos tapasztalat az is, hogy a transzlingválás átalakítja a nyelvek viszonyait: az otthoni vernakuláris nyelv az iskolában is alkalmazható nyelvvé, az évek alatt az iskolai mindennapok és nyelvi tájkép részévé vált. A programban aktív pedagógó-

gusok – bár a romani megtanulását számukra korántsem írja elő a program –, nyitottabbakká, érdeklődőbbé váltak a nyelv és ezzel a gyerekek otthoni élete, kulturális hagyományai iránt. Az így előálló új iskolai légkörhöz, amelyben immár magától értődő a romani nyelv mindennapos és hangsúlyos jelenléte, az orientációt nem alkalmazó tanárok is alkalmazkodtak, amennyiben elfogadják a romani (óráikon kívül) megnövekedett jelenlétét és érzékelhetőségét.

E tevékenységek folytatása két irányba lehetséges. Ezekben közös, hogy a mikro- (tantermi) és mezo- (iskolai) szinten elért eredményeket makroszinten, tehát az oktatáspolitikában, vagy még tágabban a társadalompolitikában is érvényessé kívánják tenni. Az egyik a transzlingválás orientációjának exportja más tanítási intézményekbe, megismertetése a tanárképzésben, hosszú távon pedig az érintett intézményekre érvényes (helyi és nemzeti) tantervi módosítások kezdeményezése. Végzünk ebbe az irányba mutató tevékenységeket: 2022 májusában zárul az az általam koordinált Erasmus+ intézményi együttműködés, amelynek célja egy, a tanárképzésben használható tankönyv (Heltai és Tarsoly m. e.) és egy ahhoz kapcsolódó videótár létrehozása, bemutató a kétnyelvű roma gyerekek tanítása során más kontextusokban is alkalmazható, jó transzlingváló gyakorlatokat.¹ A másik irány pedig az iskolában elért eredmények kiterjesztése az iskolán kívüli színterekre, hozzájárulva nemcsak a nyelv, hanem beszélőinek emancipációjához is. Ezzel az utóbbi iránnyal foglalkozik a jelen dolgozat.

A transzlingváló projekt hatására jelentkező transzformatív folyamatokból az iskolán kívüli városi terekben kevés érzékelhető, vagy ha vannak is ilyen folyamatok, azokról nem tudunk. Az iskolán kívüli nyelvi gyakorlatok, az egymásról szóló, az együttélést övező vélekedések vizsgálata ezért kerül a jelen kutatás centrumába. E nyelvészeti etnográfiai kutatás során online és offline színtereken egyaránt folyik adatgyűjtés. Előbbiekhez kapcsolódik a városi újság pdf-ként is elérhető lapszámainak, valamint a helyi televízió interneten közzétett felvételeinek elemzése, továbbá egyéb, az interneten – de a közösségi oldalakon kívül – megjelenő tartalmak (önkormányzati közlemények, eseményekről szóló beszámolók stb.) feldolgozása.

A COVID-19-krisis miatt az online anyaggyűjtés jelentősége megnövekedett, az offline adatgyűjtést a tervezettnél később, 2021 nyarán kezdhettem meg. Az offline színtereken végzett terepmunka során a városi struktúrákban különféle beágyazottsággal rendelkező partnerekkel beszélgetek (a beszélgetéseket hangfelvételen rögzítem). Találkozom egyrészt városi intézményvezetőkkel, meghatározó személyiségekkel, vállalkozókkal, „véleményvezérekkel”, másrészt véletlenszerűen kiválasztott lakosokkal, köztük különösen is romák és magyarok jellemzőnek vélt találkozási pontjain élőkkel vagy dolgozókkal (bolti eladókkal, postásokkal stb.). E sorok írásáig 18, magát nem romának (ahogy helyben a megkülönböztetést végzik: magyarnak) vagy magyar egy nyelvű romának valló személlyel beszélgettem. Részt vettem továbbá városi eseménye-

1 <http://www.kre.hu/romanitranslanguaging/>

ken (ballagás, szabadtéri filmvetítés stb.), ismerkedem a város kulturális életével, intézményrendszerével, és élek a résztvevő megfigyelés eszköztárával. Megfigyeléseimet terepmunkanaplóban összegzem.

A terepmunka 2022 nyarán folytatódik. Tapasztalataim szerint, ahogy arra számítottam is, (a nem roma emberek esetében) meglehetősen nagy a beszélgetésre való meghívást elutasítók aránya. Ezt a téma „terhelt” voltának tudom be: mindazon túl, ami országosan is körülveszi a romákról szóló diskurzusokat, az elmúlt évek, évtizedek helyi közéleti-politikai eseményei is erősítették a témáról való megszólalással kapcsolatos félelmeket (ezekről I. Kóczé 1997; Kerülő 2018; Hain 2019; Heltai 2020d, 75. ff.). Továbbá feltételezem, hogy sokan úgy gondolják, véleményüket nem érdemes megosztani, mert mondandójuk nem talál értő fülekre. Néhányan azért nem (szívesen) osztják meg véleményüket, mert azzal számolnak, hogy amit mondanak, és ahogy mondják, az nem felel meg az elvárásoknak, és – tehetjük hozzá – úgy érzik, hogy véleményük intoleránsnak, szalonképtelennek minősül. Erre célozva többször, többen mondták nekem, hogy baráti beszélgetéseket kellene meghallgatnom. Ezzel összefüggésben számolni kell azzal is, hogy potenciális beszélgetőpartnereim a romák pártfogójaként könyvelnek el, és megszólalásaikat feltételezhetően e körülményhez igazítják. Hiszen évek óta dolgozom kutatócsoportom tagjaival és a roma gyerekeket tanító pedagógusokkal közösen a városban, kiterjedt ismeretségem van a kétnyelvű roma közösségben.

Emellett a városi diskurzusokban megjelenik a „jogvédők” kategóriája. Az aktivistákról, tevékenységeikről a lakosok jellemzően hallottak már valamit. Nem lehetek biztos abban, hogy e szereplőktől és tevékenységektől elhatárolják-e (ha igen, mennyiben) személyemet, kutatócsoportunkat és kutatásainkat. Több jogvédő tevékenységet (is) végző egyesület, informális szervezet működik a településen, változó aktivitással. Jellemzően az egynyelvű romák között dolgoznak, akik többségükben a kétnyelvű közösség tagjaitól távol, de szintén a város egy külső, leszakadó részén élnek. Ezek a szervezetek, csoportosulások általában helyi résztvevőkkel működnek együtt egy-egy projekt erejéig, ritkább esetben hosszabb távon.

Nagyobb hatású volt az elmúlt években egy, jellemzően az egynyelvű roma gyerekek által látogatott iskola (felmenő rendszerű) bezárása, a jogvédő aktivisták ennek elérésében betöltött szerepe. Az elmúlt években a helyi állami általános iskola tagintézményeként működtetett iskolában tanuló gyerekek (az utolsó három osztály kivételével) a bezárás után a körülbelül 3 km-rel távolabbi központi épületbe járnak. Ennek előzménye, hogy az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány iskolai szegregáció miatt pert nyert előbb a város, majd a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ ellen (az ügy és következményei összefoglalását I. Kerülő 2018). Jelenleg két iskola van a városban, a központi iskolába jellemzően nem roma és egynyelvű roma gyerekek, valamint néhány kétnyelvű roma gyerek jár, a másik, alapítványi, majd egyházi fenntartású iskolába pedig kétnyelvű roma gyerekek járnak. Ez utóbbi iskola transzlingváló programunk színhelye. Folyamatban van továbbá egy – kutatásunktól független – részvételi

projektum (Köztér – Tiszamenti Közösségfejlesztési Hálózat)² is, amely néhány, helyi romákat is bevonó akcióesemény után tudtommal jelenleg jellemzően helytörténettel kapcsolatos tevékenységekre összpontosít. E csoport nem helyi tagjai közéleti-politikai tárgyú elemzéseket is megjelentetnek.³

A folyamatos reflexió mellett minél heterogénebb adatgyűjtési módokkal (egyéni, továbbá fókuszcsoportos beszélgetések, résztvevő megfigyelés), valamint interjúformátum helyett a beszélgetések felé való elmozdulással reagálok minderre. A fent leírt körülmények között ugyanis fokozottan érvényesnek tartom azokat a meggondolásokat, amelyeket Rampton a gumperzi kapuőr-koncepciót és a foucault-i megosztás-koncepciót s ezek összefüggéseit elemezve mérleget. (2016, 308–309. p.) Eszerint az interjú igazságai szükségszerűen részlegesesek és szituációfüggők. Egyrészt az interjúkészítő aktív, de a feldolgozás során nem feltétlen hangsúlyozott szerephez jut bennük. Másrészt az interjú értelmezhetőségét befolyásolja, hogy a beszélgetésben folyamatosan áramló különféle szemiotikai jegyek (kontextualizációs fogódzók) gyakran észrevétlenek maradnak. Egyszerű példával élve: ha egy tiszavasvári polgár azt mondja, hogy „roma” vagy „magyar”, az esetleg részben mást jelent számára, mint a közösségen kívüli beszélgetőtárs számára; hasonlóképp, ha például egy tiszavasvári roma azt mondja valakire, hogy „rasszista”, annak helyben érvényes jelentéstartalma (is) van, hiszen a jelentések egy-egy adott közösség szociokulturális viszonyai közepette folyamatosan változhatnak. Azaz az interjú készítője nem veszi észre, vagy a beszélőtől eltérő módon értelmezi a jelentés olyan aspektusait, amelyeket az ilyen szemiotikai jegyek hordoznak. Ez félreértésekhez vezethet, különösen ha a résztvevők szociális és kommunikációs kapcsolatrendszerei nagyon eltérők.

E meggondolások miatt az interjú műfajától némileg eltávolodva, a beszélgetések során esetenként beszélek saját tapasztalataimról, benyomásaimról, megosztom véleményemet a másik féllel. Nem csak meghallgatom a beszélgetőpartnerek álláspontját, hanem reagálok is rá. Ezzel megpróbálom a beszélgetés alapjául szolgáló közös pontokat keresni. Ettől még a fenti meggondolások érvényesek maradnak, ez a kutatói magatartás inkább csak módosítja a gyűjtött adatok hangsúlyait. Egyrészt későbbi esetleges részvételi kutatási tevékenységeket készíték elő. Másrészt a helyi részvétellel hosszabb távon számoló, a társas viszonyoknak valamilyen módon és mértékben részévé váló kutatói szerepfelfogást közvetítek.

3. (In)szekuritizáció

A transzlingválás teoretikusai hangsúlyozzák a koncepció elkötelezettségét a szociális igazságosság (García és Kleyn 2016, 24–25. p.), illetve azok iránt, akik a nemzetépítési

2 https://www.facebook.com/tizamenti.kozter/about/?ref=page_internal

3 <https://merce.hu/tag/tiszavasvari-riportsorozat/>

folyamatok és a globalizáció vesztesei közé tartoznak. (García és Otheguy 2020, 28. p.) A módszertanok elsősorban pedagógiai kontextusokban alakulnak (erre iskolai projektünk is példa). Ez nem zárja ki a más színtereken való alkalmazhatóságot, ugyanakkor az iskolán kívüli nyelvi gyakorlatok és ideológiák – egy esetleges transzformációt megelőző – feltárására a transzlingválás kevésbé alkalmas. Ezért olyan koncepciót keresem, amely a társadalmi folyamatok különféle szintjein, dimenzióiban gyűjtött anyagok elemzéséhez komplex, a változandóságot is szem előtt tartó keretet biztosít. Figyelmem az (in)szekuritizáció felé fordult.

Megismételve a bevezetőben már szereplő definíciót, a szekuritizáció (Wæver 1989, Buzan et al. 1998) a nemzetközi kapcsolatok tudományában tehát olyan beszédaktust jelöl, melynek segítségével egy beszélő (aktor) újrakeretezi a mindennapi életet a rendkívüliség, a sürgősség és a túlélés kulcsszavai mentén, és amelynek eredményeképpen a biztonság politikája minden mást felülír. (Gad és Petersen 2011, 315. p.) E politikatudományi koncepció teoretikusai eredetileg egy-egy nemzetállam vagy más hasonló entitás elitjének tagjait jelölték meg aktorként. Kritikai megközelítések ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy a szekuritizáció aktusa nem csak az állami politika szintjén értelmezhető: érdemes lokális vonatkozásokban, akár egyes élettörténetekre, egyéb részletekre koncentrálva is alkalmazni a koncepciót (Bigo 2014), azaz a mikroszintű gyakorlatokra is figyelni. Ehhez, az (in)szekuritizációt a társas viszonyokat általánosságban és a társadalmi szerveződés különböző szintjein átszövő jelenségnek tartó megközelítéséhez kapcsolódnak Rampton, Charalambous, Jones, Figueroa, Zakharia és Levon a *Journal of Sociolinguistics* folyóiratban közreadott dialógusukban (2020). Ez a Szociolingvisztika és mindennapi (in)szekuritizáció címet viseli. A hozzászólások elméleti jellegűek, a hozzászólók mindegyike megkísérli saját kutatásaihoz kapcsolni a koncepciót, de nem tesznek kísérletet elgondolásaiknak az általuk gyűjtött adatokon való tesztelésére.

A felsevező cikkben Rampton és Charalambous (2020) rámutatnak, hogy a szekuritizáció aktusai már nem kizárólag állami mechanizmusokon alapulnak; az állami erőszakszervezetek (rendőrség, katonaság, határvédelem) és a privát vállalkozások (cégek, megfigyeléssel foglalkozó vállalkozások) képviselői egyaránt felléphetnek aktorként. E szervezetek adathalmazai között egyre nagyobb fokú az integráció, s az adatok egyre inkább integrálódhatnak más adathalmazokkal, például a fogyasztási szokásokról gyűjtött, a magánszektor egyéb részeiből származó adatsorokkal. Ahogy Rampton és Charalambous fogalmaznak, a biztonságpolitikának immár nincs totális koordinációja. (2020, 76. p.) Hasonlóképp: az államok és az üzleti vállalkozások mellett a civil szféra képviselői is megjelenhetnek embercsoportok biztonságát, biztonságérzetét befolyásoló aktorokként. Ugyanígy a társadalmi szerveződés mikroszintjein, akár egy kis közösségben, például családban, a mindennapi diskurzusokban megjelenve is értelmezhetők a szekuritizáció aktusai. Ezzel párhuzamos, hogy a szekuritizáció következményei sem feltétlen államok népességét, hanem változó méretű és változóan definiált embercsoportokat érintenek.

A szerzők Bigo és McCluskey (2018, 126. p.) alapján hangsúlyozzák a szekuritizáció terminus előtt a zárójeles (in-) fosztóképző fontosságát, és rámutatnak, hogy a szekuritizáció és az inszekuritizáció egymást feltételezik, és e viszony instabil. Ez azt jelenti, hogy egy tetszőleges aktor által valamely csoport érdekében végrehajtott szekuritizációs aktus a szóban forgó csoportnak vagy személynek biztonságot (biztonságérzetet), egy másiknak ugyanakkor bizonytalanságot (vagy bizonytalanságérzetet) teremt. Ráadásul az egyén szintjén könnyen és gyorsan át lehet kerülni egyik helyzetből a másikba. Ezt a relációs jelleget hangsúlyozandó a továbbiakban a jelen tanulmányban is (in)szekuritizációként hivatkozom a koncepcióra.

Rampton és Charalambous két olyan pontot azonosítanak, amelyek a szociolingvisztika számára értékes és izgalmassá teszik ezt a koncepciót. Az egyik ahhoz a felismeréshez kapcsolódik, hogy az (in)szekuritizáció nem feltétlen állami szintű aktus, hanem a mindennapi életet át- meg átszövik annak mezo- és mikroszintű gyakorlatai is. E ponton kínálkozik a kapcsolódás a nyelvészeti etnográfia módszertanaival, hiszen az a „szociokulturális szerveződések/folyamatok számos különféle szintjére/dimenziójára egyszerre fókuszál”. (Rampton, Maybin és Roberts 2015, 16. p.) A másik pedig a Goffman-féle interakciós elemzés. Goffman két első könyve (1959, 1961) kapcsán rámutatnak ugyanis arra, hogy a biztonság, a bizonytalanság, az egzisztenciális fenyegetettség vagy a megfigyelés nem csak a nemzetközi kapcsolatok tudományának a hagyományosan állami szintű folyamatok elemzéséhez használt kulcsszavai, hanem az aprólékos interakciós elemzésnek is alapfogalmi.

A dialógus további írásaiban a szerzők változatos módokon kapcsolódnak az (in)szekuritizáció koncepciójához. Jones az (in)szekuritizáció mellett a monitorozást (megfigyelést) állítja középpontba, és arra hívja fel a figyelmet, hogy ezt gyakran észre sem vesszük, mert mindennapos, társadalmi konszenzuson alapuló cselekvésekről van szó. Például a GDPR-törvény nyomán minden internetes oldalon felbukkanó beleegyezési kérelmek kapcsán rámutat, hogy az eredetileg saját biztonságunk növelése érdekében hozott törvény valójában – szinte kényszerű újbóli és újbóli beleegyezésünk nyomán – tulajdonképpen csökkenti a beleegyezést kérők elszámoltathatóságát és növeli a felhasználók monitorozásának lehetőségeit.

Figuerola (2020) bemutatja, hogyan mosódnak el a határok az (in)szekuritizáció vélt kedvezményezettjei és elszenvetői között. A 2010-es évek amerikai bevándorlási törvényei az egyébként a garfinkeli etnometodológia (1967) által inspirált kutatásainak alanyait, az érintett közösségek tagjait bizonytalan helyzetbe taszítják, és állandó megfigyelésnek teszik ki. Az etnográfust pedig, aki egyaránt része a szekuritizációt irányító intézményrendszernek és kötődik az inszekuritizációt elszenvető közösségekhez (Villenas, 1996), ellentmondásos helyzetbe hozzák. Figuerola rámutat, hogy etnográfusként vegyes státusú családokkal érintkezve (őket például autójában kórházba fuvarozva) esetenként az embercsempészet vádjaival szemben is védekeznie kell.

Zakharia (2020) több példát villant fel az (in)szekuritizáció szociolingvisztikai alkalmazhatóságára. Egy áttelepítésen átesett gyerekekből álló bejrúti hetedik osztály 2007-es franciaórájának példáján keresztül bemutatja, hogyan csapódnak le a politikai

(in)szekuritizáció makrofolyamatai egy tanóra diskurzusaiban. Rámutat, hogy erőszakos áttelepítések következményeként világszerte gyerekek tízmilliói kerülnek olyan helyzetbe, hogy otthoni beszédmódjaik az iskolában alárendeltté vagy illegitimé válnak. Ez utóbbi tény a mindennapi iskoláztatásban megjelenő erőszakként értelmezi. Bemutatja azt is, hogy az amerikai arab közösségek 2001-et követő inszekuritizációjának ellentétes hatásai voltak arab és nem arab fiatalok körében. Míg előbbieket a hatóságok felőli megfigyelés és a kellemetlenül nagy társadalmi „láthatóság” miatt fel akartak hagyni az arab nyelv tanulásával, utóbbiakat kifejezetten bátorította a rendszer az arab tanulására.

Levon (2020) meleg és leszbikus közösségeket érintő kutatásai kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy bár az (in)szekuritizáció koncepciója sok tekintetben alkalmas annak vizsgálatára, hogyan viselkednek az egyének a szociopolitikai térben annak érdekében, hogy megbirkózzanak a társadalmi marginalizációval, mégis hiányzik belőle az egyén pszichológiai motivációinak figyelembevétele. Beszámol arról, hogy egy olyan megközelítéssel dolgozik, amely egyszerre értelmezi a szociopolitikai struktúrákat és veszi figyelembe az egyéni pszichológiai tényezőket. Ezzel holisztikusan lenne (lesz) vizsgálható, hogyan navigálnak a mindennapos bizonytalanságok közepette az egyének, azaz hogyan, milyen stratégiák mentén beszélnek annak érdekében, hogy csökkentsék vagy megszüntessék az őket érő, inszekuritizációs politikákból adódó, illetve azok következményeként nem állami szinten létrejövő nehézségeket.

A fentiekből kitűnik, hogy a dialógus hozzájárulásai az (in)szekuritizáció szociolingvisztikai alkalmazhatóságát mérlegelik, lehetséges területeket villantanak fel, de a recepció még igencsak alakulófélben van. Charalambous és munkatársai más helyütt (2020) a transzlingválás és az (in)szekuritizáció koncepcióit egyszerre alkalmazzák. Azt mutatják be, hogy a ciprusi osztálytermekben a transzlingváló pedagógiai bevezetése a török nyelv megtétele miatt ellentmondásos, a török és beszélői ugyanis (in)szekuritizációs politikák célpontjai. Ennek következtében a gyerekek félve, nem szívesen veszik igénybe törökhöz köthető erőforrásaikat az iskolában.

4. Az (in)szekuritizáció értelmezhetősége a kisvárosi diskurzusokban

Az itt bemutatott lokalitás vizsgálatához az (in)szekuritizáció két jellemzőjét állítom középpontba. Egyrészt azt, hogy a különféle online és offline beszélgetések a társas világ minden szerveződési szintjén elemezhetők segítségével. Az országos és a lokális közéletben, kisközösségi, családi vonatkozásokban egyaránt jelen vannak az (in)szekuritizáció folyamatai. Másrészt kiemelhető a koncepció segítségével e viszonyok kölcsönös és változandó, sőt hálózatosan szerveződő volta. Míg egy közösség vagy annak egy tagja egy relációban az inszekuritizáció elszenvedője, egy másikban akár aktorként is közreműködhet. A következő fejezetben az eddig gyűjtött anyagból válogatott beszélgetésrészletek alapján e mechanizmusokat térképezem fel. A következőkben a beszélők által felvetett problémák súlyosságának és realitásának, az arról való beszéd módjai-

nak vagy a megoldási javaslatok értékelése helyett kizárólag az (in)szekuritizációs aktusoknak a beszélgetésben való explicit vagy implicit jelenlétére, hatásaira koncentrálok.

4.1.

Az első példa, amelyben egy nyilvános polgármesteri interjú egy részletét elemzem, azt illusztrálja, hogyan kapcsolódnak össze egymással az (in)szekuritizáció aktusai az egyéni és a közéleti szintéren. A város polgármestere rendszeresen ad interjúkat a helyi médiának (újságnak és televíziónak). Ezek a városi közösségimédia-csoportokban és/vagy oldalakon is feltűnnek, onnan is elérhetővé válnak. A riporter rendszerint lakossági kérdéseket is feltesz, melyek aktuális városi ügyekről szólnak. Az alábbi nyilvános beszélgetés, amelyből az 1. kivonat származik, elérhető a Tiszavasvári TV YouTube-csatornáján,⁴ az idézett részlet 3 perc 43-nál kezdődik:

1. kivonat

- Riporter Köszönöm szépen, most akkor nézzük a kérdéseket. A kérdések érdekessége, hogy bár egy ember írta, de több forrásból, több embertől lehet ugyan-ezeket a véleményeket, illetve kérdésmegfogalmazást hallani. Mindjárt az első. Reggel, ilyenkor nyáron, jó idő van, ezért hamarabb kezdenek a közmunkások is. Na, most a Széles úttól a városközpontig, ahol végigmennek, ott iszonyatos hangzavar van, tehát a nyitott ablak mellett a pihenés elképzelhetetlen. Lehet-e ez ellen tenni?
- Polgárm. Sajnos én is tapasztalom a kérdezővel egyetemben ezt a fajta, hát nem helyes viselkedést, hogy hangoskodnak, hangosan beszélnek meg a dolgaikat, és vonulnak végig a városon, de nem csak a városon, hanem ha elmegyünk bizonyos üzletekbe bevásárolni, ott is tapasztaljuk azt, hogy a családok vagy éppen a hozzátartozók sokkal magasabb hangszínen, hangon beszélgetnek egymással, mint azt normális módon lehetne vagy kellene. Igazán tenni akkor lehetne ellene hatékonyan, hogyha bizonyos csoportok mellett ott lenne valaki, aki igenis csendre inti őket, meg a magatartási szabályok betartására figyelmezteti. Jómagam és ismerőseim, meg az önkormányzat dolgozói, a TivaSzolgnál *[önkormányzati cég, egyebek között a közmunkaprogram lebonyolítója]* is próbálják minden nap ezeknek a szabályoknak a betartására ösztönözni a munkavállalókat. Hatékonyan, azt gondolom, tenni ellene nem tudunk, viszont a mindennapi figyelemfelhívással talán tudunk javítani ezen a helyzeten. [...] Kellemetlen, sajnos egy olyan viselkedési formáról beszélünk, ami erre az embercsoportra jellemző.

4 <https://www.youtube.com/watch?v=YOTvpPK1qrM>

A helyi sajtó feladatai közé tartozik aktuális problémák, ügyes-bajos dolgok fellelése. A polgármesternek mint helyi felelős vezetőnek feladata az egész közösség védelme, a békés együttélés támogatása, a nehéz társadalmi feszültségek és az aktuális problémák kezelése. A polgármester (egyébként előszóban elmondott) megnyilatkozásában e feladatot szem előtt tartja. Jelen elemzés a továbbiakban kizárólag arra koncentrál, hogyan jelennek meg e diskurzusban az (in)szekuritizáció koncepciójával értelmezhető jelenségek.

A közmunkában részt vevőknek a város egy meghatározott pontján kell felvenniük a munkát, ide többedmagukkal igyekeznek reggelente. A közmunkások nem kizárólag, de jellemzően roma származásúak. A Széles út a kétnyelvű közösség lakóövezetének – a szegregátumnak – központi utcája. E kontextuális tudás birtokában (vö: *Na, most a Széles úttól a városközpontig, ahol végigmennék*) megállapítható, hogy egy romák és nem romák közti feszültségről van szó. A kérdés szerint az útvonalon élő emberek féltik reggeli nyugalmaikat. Az egyik terepmunka során szállásom is erre az útvonalra esett, magam is ébredtem arra, hogy a kétnyelvű közösséghez köthető beszélők csoportjai menet közben relatív hangosan beszélgetnek egymással magyar és/vagy romani nyelven. Ezt a helyiek közül többen normaszegésként értékelik, és próbára teszi türelmüket. A riporter a kérdéshez hozzáfűzi, hogy azt egy ember tette fel, de többek problémájáról van szó. Válaszában a polgármester azt mondja, hogy ezt ő is tapasztalja, és nem csak az utcán, hanem boltokban is. Ezzel a beszélgetés végleg elszakad a közmunkások kategóriájától; a boltokban a vásárlók nem azonosíthatók közmunkásként.

A jelenség tehát előbb mikroszintűnek (közmunkások vs. útvonalon lakók) tűnik, de általános városi problémaként artikulálódik a beszélgetés során (romák vs. nem romák). A polgármester többes szám első személyben beszél, jelezve, hogy azonosul a problémát érzékelőkkel. Valamiféle változás elérését szekuritizációs beszédaktusok sokaságán át tartja elképzelhetőnek (csendre intés, figyelmeztetés, ösztönzés, figyelemfelhívás). Aktorként saját magát, ismerőseit és munkatársait jelöli meg, illetve a többes szám első személyű kifejezésmódon keresztül másokat is cselekvésre biztat. A többség erejére apellálva kíván biztonságot adni, nyugalmat teremteni. Ugyanakkor elismeri, hogy ez a többségi erő relatív: *tenni ellene nem tudunk*. A kisvárosi kontextusban a helyi politikai élet és az egyes beszélők egyéni cselekvéseinek tere összeér, az e két szinthez rendelhető szekuritizációs aktusok nem különülnek el egyértelműen egymástól.

A személyes beszélgetések során kirajzolódott, hogy ez egy általánosan jellemző, más konkrét ügyekben is megjelenő minta. A boltok, az orvosi rendelő és a posta mellett az utcák a gyakran említett színterei romák és nem romák nem szándékolt találkozásainak (a szándékolt találkozások ritkák). A nem roma közösséghez tartozó városi polgárok saját életritmusukat, szokásaikat, rutinjaikat fenyegetve érzik, a szokásrendszereiket kijelölő normák áthágását érzékelik, illetve egzisztenciájukat is féltik, mely félelem az oktatás minőségétől az ingatlanárákig sok ügy mentén konkretizálódik. Ugyanakkor feltűnő, hogy a nem romák nem fogalmazzák meg, hogy alapvetően ők vannak „szekuritizált helyzetben”: messzemenően több lehetőség, jobb társadalmi pozíci-

ők birtokosai, akár a lakóhely, akár a munkavállalási lehetőségek és tapasztalatok, az oktatás, az egészségi állapot tekintetében. Ebben a feszültségben jelennek meg az (in)szekuritizáció gyakorlatai, amelyek minden, a romák és nem romák együttélésével kapcsolatos diskurzusban felfedezhetők.

4.2.

Az alábbi idős, helyi nem roma házaspárral folytatott beszélgetés részleteit azért választottam, mert illusztrálják, hogy mi az a három, a beszélgetések során számomra kirajzolódott alapvető minta, amelyek mentén romák és nem romák viszonya rendeződik a városban. A hatszemközti, felvételen rögzített beszélgetésre, amely mintegy 45 perces volt, egy korábbi ismerkedős-időpontegyeztetős találkozás után a házaspár ott-honában került sor. A neveket megváltoztattam. A kérdésre, hogy vannak-e jellemző problémák a romák és a nem romák között, a következőket mondták (2. kivonat):

2. kivonat

- József: Énszerintem a magyarok elkerülik az ilyen konfliktusokat, tehát nem – inkább nyelnek egyet.
- János: És sokat kell nyelni?
- József: Hát, alkalmazkodni kell.
- János: És miben?
- József: Hát már csak hogy például bemegy a Pennybe, és ő nem foglalkozik azzal, hogy ott van egy, mellette egy másik vevő, nyúlkal dolgokhoz, megfogják, három kenyeret is megfog, azt egyet kivesz, szóval ilyen dolgokat csinálnak. Na de hát. Vannak eladók, hát szóljon rájuk. Mi nyelünk egyet, azt megyünk tovább. [...]
- József: És még ilyen helyzetek vannak, ahol nyelni kell?
- Magdolna: Hát mi már elég ritkán járunk, semmifajta olyan, ahol sokan vannak, csak a boltokba, az meg...
- József: Hát ülünk az orvosi rendelőbe, várjuk a sorunkat, bejön, kopogtat, még csak nem is merik neki mondani, hogy... megkérdezik, mit akart, és akkor mán-, mán-, mán tolja is befelé magát. Nem foglalkozik azzal, hogy minekünk számunk van, mi vagyunk a huszonhatodikak, mittudomén. Van ilyen is köztük.

Ez a részlet az első kivonatban tárgyalthoz hasonló szituációkat mutat be; olyan alkalmakat, amikor a nem romák úgy érzik, alkalmazkodniuk kell, nyelniük kell egyet, mert valamiféle normasértés történik. Az idős beszélgetőpartnerek a szekuritizáció nevelő szándékú aktusait nem alkalmazzák, azt másra hagyják (*vannak eladók, hát szóljon rájuk*), vagy beletörődnek a normasértésekbe (*nyelni kell*). Abban is hasonlít ez az előbb bemutatott problémához, hogy konkrét rossz élmények általánosításán alapul – ugyanakkor József hozzáteszi, hogy nem minden roma ilyen, hanem *van ilyen is köztük*.

Ezek az esetleírások minden esetben romák és nem romák felületes találkozásairól szólnak, olyanokról, ahol a felek nem ismerik egymást, semmilyen kapcsolat nincs közöttük. Ennek megfelelően az ilyen inszekuritizált helyzetekben alkalmazott, vagy éppen nem alkalmazott, de szükségesnek vélt válaszok, amik maguk is szekuritizációs aktusok (rászólás stb.), szükségszerűen hatástalanok vagy kontraproduktívak. Alapjuk csupán a többség fölényes, alapvetően szekuritizált helyzete, nincs kölcsönös bevonódás, közös elköteleződés és együttes munka. Ezek nélkül legfeljebb dresszúrától lehet beszélni. Ráadásul – nem meglepő módon – a kölcsönösség, változandóság e viszonylatban is felfedezhető. Egy 2021. júliusi kerekasztal-beszélgetésen, ahol roma asszonyok és egyetemi hallgatók vettek részt, beszámoltam arról, korábbi beszélgetéseim során arra lettem figyelmes, hogy a nem romák panaszai szerint a mindennapi élet tele van ilyen jellegű atrocitásokkal. A jelen levő roma asszonyok erre azt mondták, hogy ők meg azt tapasztalják, hogy mikor sokadmagukkal türelmesen ülnek az orvosi rendelőben például beteg gyermekkel, egy „magyar” bekukkant, majd kimegy telefonálni az udvarra, ami után soron kívül beengedik őt.

Van egy másféle, több beszélgetésben előkerülő, de szintén alkalmi vagy felületes típusa is romák és nem romák találkozásának. Az idős házaspár sok ilyenről nem számolt be, de felidéztek egy húsz évvel korábbi esetet. Ezt mutatja be a 3. kivonat.

3. kivonat

József: Volt egy rossz bicikli. „Nincs valami?” [megidézi a kerítésen bekiabáló embert] mert hát ugye, most már ugye az megy el, és akkor csak bekiabál, hogy „főnök, nincs valami”?

Magdolna: Főnök! [nevet]

József: Na. Hát nem tudom már. Há én nem kínlódom itt vele, hát itt van, aztán vigye el, aztán csinál majd vele valamit. Vagy a kereke hiányzott, vagy gumi nem volt rajta, vagy valami. Aztán... Összeszedegetik itt az utcán, több embertől is.

Ez a példa a romák és nem romák közti kapcsolatok egy gyakran emlegetett típusát mutatja be, a kisvárosi (és a hagyományos paraszti) élet periferiáján az alkalmi munkából, gyűjtögetésből vagy más tevékenységből jövedelmet szerző romák és a támogatói, esetenként már-már patrónusi szerepbe kerülő nem romák között (l. Arany János e viszony ellentmondásosságát feldolgozó, *A bajusz* című versét). A támogatás ezekben az esetekben jellemzően olyan mértékű, amely nem kíván alkalmazkodást, lemondást vagy erőfeszítést. Ebben a példában feleslegessé vált tárgy átadásáról van szó; gyakoriak a tárgyaknak a kukák mellett való elhelyezéséről szóló, a használt ruhák ház előtt hagyásáról, esetenként összegyűjtéséről és átadásáról szóló történetek. Jellemző a megidézett roma ember által ebben az egyenlőtlen viszonyban használt, egyszerre távolságtartó, behódoló, ugyanakkor messzemenően ironikus megszólítás, amelynek hangulatáról, jelentéséről sokat elárul, hogy a beszélők is nevetve idézik meg.

A negyedik bemutatandó részletet megelőzően az uzsoráról volt szó, ekkor József fontosnak látta a következőket hozzáfűzni az elhangzottakhoz (4. kivonat):

4. kivonat

József: Jó emberek is vannak köztük.

Magdolna: Igen.

József: Hál Istennek, én a pályafutásom alatt én nem találkoztam olyan cigányemberrel, akivel bármilyen problémájuk volt, hogy ne tudtam volna megbeszél-
ni a dolgot, bármilyen... hogy a [...] kapcsolatba volt valami probléma, és be
volt... behívtuk, vagy... vagy... Tisztességesen, ember módjára megbeszél-
tük a dolgokat. Az olyan világ volt.

Mivel mindketten ugyanabban a szférában dolgoztak, munkájánál fogva Magdolna is rendszeres kapcsolatban volt (mások mellett) roma családokkal is. A beszélgetés során ez volt az a részlet, ahol a pár férfi tagja olyan konkrét eseményeket idézett fel, amikor romákkal valós, diskurzuson alapuló kapcsolatba került. Feltűnő, hogy teljesen más a 2. és a 4. kivonatban a romákról festett kép. Míg a felületes városi találkozások esetén a bizalmatlanság, a félelem és a tűrés határozza meg a viszonyt, meginduló kommunikáció esetén *tisztességesen, ember módjára* megbeszélik a dolgokat. Ezt itt a múltra vonatkoztatja a beszélő, hiszen nyugdíjasként már nincsenek ilyen jellegű kapcsolatai, de ez a jellegzetes kettősség más beszélgetésekben is megjelent. Szekuritizációs aktusok helyett itt kiegyensúlyozott kapcsolat a jellemző.

Az idézett részletek jól példázzák, hogyan élnek meg a nem roma beszélők a romákkal való kapcsolataikat. Az első kettőben közös, hogy a felek közötti viszonyok egyenlőtlenségen alapulnak, és leírhatók az (in)szekuritizáció segítségével. Az első példának megfelelő szituációkban időződő beszélgetőpartnereim (vagy épp az orvosnál várakozó roma asszonyok) érzik magukat kiszolgáltatottnak, a második típusú kapcsolatokban inkább fordított a helyzet: a romák vannak kiszolgáltatott, sokszor megalázó helyzetben (ami persze szintén fordulhat, lásd Arany versét). Az ilyen esetekben a nem roma beszélők gyakorta igazolást is nyernek arra, hogy ők segítik a nehéz helyzetben levő roma embertársaikat, holott ez alig több az egyenlőtlen viszonyok elfogadásánál, az azokhoz való alkalmazkodásnál. Nem adományokról van szó, nem is a feleslegből adnak, hanem hasznuk van az adott tárgytól való megszabadulásból. A harmadikhoz hasonló esetekben azonban, tehát abban a pillanatban, hogy van közös ügy, vagy az ismeretség személyessé válik, rögvest megváltozik a viszonyról (és a romákról) való beszéd módja is. Ezekben az esetekben megjelennek az egyéni, ahogy Levon nevezi, pszichológiai tényezők, és a viszonyt nehéz csupán az (in)szekuritizáció koordinátarendszerében elemezni. Ezekből a helyzetekből azonban nagyon kevés van. A 4.3 fejezetben fiatalabb korosztályokhoz tartozó beszélőktől származó kivonatok elemzésével bemutatom, hogy az ilyen helyzetek hiányának milyen következményei vannak.

4.3.

A fiatalabb, nem roma beszélgetőpartnerek (a 30-as és 40-es korosztályok tagjai) nem csak azokon a színtereken kerülnek felszínes kapcsolatba romákkal, mint a nyugdíja-

sok, hanem munkahelyen, szülőként pedig oktatási intézményekben is. Számukra nagyobb tétellel jár, hogyan alakul a város jövője, például az ingatlanárak, a kereskedelmi ellátottság vagy a munkalehetőségek. Beszámolóik ennek megfelelően zaklatottabbak és súlyos problémákra irányítják rá a figyelmet. A következőkben két beszélgetésből két kivonatot elemezve mutatom be e problémák egy részét. Az első idézett beszélgetőpartnerem, Gizi, hosszú évek óta a városban dolgozik, de csak nemrég költözött oda, ami elmondása szerint ismerősei körében meglepetést keltett. Erről így beszélt (5. kivonat):

5. kivonat

Gizi: Ugye a mai emberekbe mi van? Menni kell városra. Ilyen kockák lettek. Meg oda kell a gyerekek járnia, meg olyan iskolába kell, meg magántanárhoz kell járni oviba, nyelvet kell tanulni, ugye, és akkor Vasváriból menekülni kell, de hát miért? [...] Amikor megtalálod a helyed és szereted a munkádat, akkor – adhatnának nekem palotát kincsekkel, akkor sem cserélném le. Tehát a köztudatba menni kell a városra, meg legyen értéke az ingatlandnak, mert mi lesz, ha majd esetleg, ha esetleg leamortizálódik a város, és nem lehet eladni. De hát miért? Egy háznak az én életemet kell kiszolgáltatni. [...] Kinek mi a fontos, nem?

Az első sor *menni kell városra* fordulata a nagyobb és/vagy dinamikusabban fejlődő(nek vélt) városokra vonatkozik. Más beszélgetésekben elsősorban a mintegy 30 km-re levő Nyíregyháza és a szomszédos Hajdúnánás neve merült fel. E törekvés mögött egyebek között, ahogy a beszélő meg is fogalmazza, az ingatlanok elértéktelenedésétől való félelem áll. Tiszavasvárit annak idején két falu, Búd és Szentmihály összevonásával alakították ki. Jelenleg a város központját körülvevő Szentmihály belső részén tartják értéküket az ingatlanok. Más a helyzet Szentmihály azon részein, amelyek közel esnek a kétnyelvű roma közösség által lakott utcákhoz. Búd külsőbb részeiben is nagyon sok az üres és olcsón eladó ingatlan. Ebben a két városrészben – tulajdonképpen a város jó harmadában – az ingatlanárak több száz százalékkal alacsonyabbak. Ezeken a részekén a házak már egyes „módosabb” roma családok számára is elérhetők. Minél több roma lakik egy utcában, annál olcsóbbakká válnak a házak. A vélekedések szerint ott nem romák már nem vásárolnak, bár faluról, tanyáról beköltöző szegény, nem roma családokról is hallottam történeteket. Ez esetben, ahogy az a fenti idézetben is megfogalmazódik (*ha esetleg leamortizálódik a város, és nem lehet eladni*), sokan egyrészt egzisztenciájukat (ingatlanuk értékét), másrészt életmódjuk egészét látják fenyegetve. Félelmeiket egy másik beszélgetésben a kérdezett házaspár tagjai így konkretizálták:

6. kivonat

János: Mi a konkrét félelmek azzal kapcsolatban, hogy egy cigány lesz a szomszédotok? Elsősorban a hangosság?

- Irma: Hát a veszekedés, a folyamatos veszekedés, a kiabálás, meg hogy nem egy család lesz ott nonstop, hanem tíz.
- Gyula: Meg hát hogyha már azért...
- Irma: ...a szemét, az ápolatlan környezet, ...
- Gyula: Meg ahol egy megjelenik, ott...
- Irma: ...meg akkor a betörés, akkor ott fél az ember, hogy mikor mivel bántod meg, és akkor jönne a kiskéssel, vagy nem tudom mivel fenyegetőzni, a gyerekeimmel...
- Gyula: Nem akarod.
- Irma: Hát itt már volt gyerekkoromban tapasztalatom, hogy mindenbe bele tudnak kötni, már abba is, hogy...
- János [egy újabb kérdéssel félbeszakítja]

Ezek a félelmek nem feltétlen csak a diskurzusokban vannak jelen, hanem esetenként cselekvésre is sarkallják az érintetteket. Hallottam az utca lakói által összefogásban megvásárolt telekről, vagy éppen a szomszédok iránti megértésből halogatott házeldásról is. A közösségi oldalakon időnként feltűnnek olyan nem roma polgárok hangos zenehallgatás, bulizás miatti panaszai, akik a többségében romák által lakott utcákban vagy azok közelében laknak. Egyes roma családok tagjai más roma családokra is szoktak panaszkodni emiatt. E panaszok reális voltáról, azaz a gyakori és igen hangos, akár több száz méterre elhallatszó zenehallgatásról szintén vannak személyes tapasztalataim is.

Az itt tárgyalt társadalmi folyamatok az egyébként szekuritizált helyzetben élő polgárokat jó néhány tekintetben megismertetik az inszekuritizált helyzettel. A többségi kisebbségi helyzet felé való elmozdulással a többség ereje csökkenőben van. A marginalizált élethelyzetben levők egyre inkább fenyegetik a korábban fenntarthatónak vélt „rendet”, ami az elszigetelődésen alapult. Irma erről így fogalmaz:

- Irma: Itt Vasváriba pont az volt a jó, hogy két külön hely volt. Te tudtad, hogy hol van magyar közösség, hol van cigány. Én nem mentem az ő területére, ő se jött az enyémre, nem úgy volt, hogy beköltözik vagy száz cigány a szomszédba.

Ezzel szemben azok a beszélgetőtársaim, akik magukon vagy hozzátartozóikon keresztül megtapasztalták roma emberek szomszédságát vagy közelségét, részben máshogy beszélnek a témáról. Egy asszony, akinek közeli hozzátartozója a közelmúltig egy kiejebb eső, körülbelül felerészben romák által lakott utcában élt, úgy fogalmazott, hogy *úgy próbálnak* a roma szomszédok [értsd: alkalmazkodni, a normákat betartani], a *gyerekek is illemtudóak*. Az előforduló problémákért (kerti terménylopás, ház előtti virágágyás elpusztítása) a távolabb, a *telepen* lakó, nem ismerős romákat hibáztatta. A belső szentmihályi részeken lakó néhány roma családról is olyan vélekedéseket hallottam többségében, amelyek arról szóltak, hogy esetükben nincs szó normasértésekről (három beszélgetésben került elő ez a téma, kétszer pozitív volt a vélemény).

5. Záró gondolatok

Az eddigi, nem romákkal folytatott beszélgetésekből kitűnik, hogy félelmek és sérelmek egész sora határozza meg a romákhoz való viszonyt. Ez a valós személyes ismerettség hiányával kapcsolódik össze. Konkrét kérdésektől indulva általában két differenciálatlan etnikai csoport, romák és magyarok szembenállását rajzolják fel a beszélgetőpartnerek, és gyakran csak a magukénak elismert csoport esetében cizellálnak. Jellemzően megjegyzik, hogy nem mindenki gondolkodik egyformán a romákról, és vannak, akik náluk radikálisabb gondolatokat fogalmaznak meg. (A romák ellenben rendszeresen érvelnek úgy, hogy nem minden roma egyforma, viszont minden romára ugyanúgy tekintenek a nem romák.)

A nem romákkal folytatott beszélgetések fő tanulsága, hogy szerintük a városban élő romák (nagyon gyakran a diszkurzív) viselkedésük során elkövetett normasértésekkel diszkomfortos helyzetet teremtenek (inszekuritizáció). Itt idézett beszélgetőpartnereim az általában „többségi társadalomként” emlegetett, az élet számos területén meghatározó pozíciókkal rendelkező, többségi, nem roma csoport tagjai. Más relációkban ezek a személyek jellemzően a nyugodt, kiszámítható, biztonságban élhető élet megteremtésére tett törekvések, ilyen értelemben a szekuritizáció kedvezményezettjei. Azokhoz a lehetőségekhez, amelyeken keresztül politikai aktorok garantálják polgárok biztonságát és jóllétét, a fennálló társadalmi struktúrák, hagyományok, a történelmi-kulturális örökség jellege miatt könnyebben férnek hozzá. Ezek közé sorolhatók az egészségügyi ellátástól kezdve a lakókörnyezeten és annak minőségén keresztül az oktatással és munkalehetőségekkel összefüggő kérdések. Így van ez a vizsgált lokalitásban is: a romák a város szélén, szegregált körülmények között élnek, alacsony képzettségűek. Munkaerőpiaci helyzetük rossz. Ez részben indokolható képzetlenségükkel, roma beszélgetőtársaim azonban gyakran panaszkodnak a munkaerő-felvétel kapcsán diszkriminatív gyakorlatokat is – hogy például bolti eladónak nem alkalmaznak roma embert akkor sem, ha erre megfelelő a képzettsége. A városban élő romák egészségi állapota szintén nem jó, a várható élettartam köreikben szignifikánsan alacsonyabb. (A helyi roma közösségek szociális helyzetéhez vö. Lengyel 2003, 2004, 2013.)

Az (in)szekuritizáció koncepciója a relációs jelleget hangsúlyozza: ami bizonyos szereplőknek szekuritizáció, másoknak inszekuritizációt jelent, és a kérdés csupán az, hogy kik milyen esetekben, relációkban kerülnek az inszekuritizációt elszenvedők csoportjába. Valóban, ez esetben az (in)szekuritizáció koncepciója, némileg elnagyoltan, a következő valóságleíráshoz vezet: a roma kisebbség alapvetően inszekuritizált helyzetben van, amennyiben egy roma családba születő gyermek számára a vizsgált lokalitásban (és sok más helyen is) kisebb a hozzáférés lehetősége a középosztálybeli léthez. A roma kisebbség egyes tagjai inszekuritizálják a nem roma többséget, amennyiben normasértő módon lépnek föl és fenyegetik a többség nyugalma, biztonságérzetét, legyen szó a reggeli pihenéstől a vagyon és az életmód átörökítésének lehetőségéig bármiről. Ezek az inszekuritizációs aktusok s az azok hatásairól szóló tapasztalatok egyrészt a

városi társas diskurzusok szövedékeinek minden szintjét áthatják (egyszerre egyéni és közösségi élmények), másrészt a többségi kisebbségi helyzet felé közeledve egyre inkább kölcsönössé válnak. A tét egyre nagyobb lesz minden szereplő számára.

E változások nem csak a vizsgált lokalitásban jellemzők. A többségek és a kisebbségek viszonyrendszerének átalakulásai általános európai társadalmi folyamatokként értelmezhetők. Az e cikkben is említett új társadalomtudományi diskurzusok, koncepciók megjelenése is ezt jelzi. A konvivialitással (Blackledge és Creese 2018, xxx. p.), a többségi-kisebbségi helyzetek kezelésével (Geldof 2018, 45. p.) vagy az örökség sokhangúságával, a közös pontok kiválasztásának új lehetőségeivel (Deumert 2018) való foglalkozást immár nem csupán a kisebbségeket támogató emberbarátság, hanem a (korábbi) többség helyzetének stabilizálása is motivál(hat)ja. Ezek a megközelítések, amelyek a szuperdiverzitás diskurzusaiba illeszkednek (Vertovec 2007; Blommaert és Rampton, 2011; Creese és Blackledge szerk. 2018; vö. Heltai 2020a, 2020b), értékelhetők a hagyományos többség szekuritizált helyzetének átmentésére tett kísérletekként is. Másképp értékelve, közreműködhetnek a még szélsőségesebb marginalizáció, a gettósodás, a társas viszonyrendszerek összeomlásának megelőzésében is, hiszen a középosztályosodás elmaradása esetén például a vizsgált lokalitásban ezek a fejlemények sem kizárhatók.

Levon (2020) kritikája szerint hiányzik az (in)szekuritizáció koncepciójából az egyén pszichológiai motivációinak figyelembevétele. Valóban, az (in)szekuritizáció szerint a társadalmi rendet függőségek hálózatszerű rendszere alakítja ki. Ugyanakkor szerintem is számolni kell az egyes aktorok személyes szándékaival, motivációival, például a nagylelkűségével, vagy ha tetszik, a felebaráti szeretettel. Ez utóbbi persze szintén értelmezhető úgy, hogy az nem más, mint az egyén saját biztonságának megteremtésére tett törekvés – csak ez esetben ez nem mások inszekuritizációján alapul. A személyes szándékok, motivációk, a tehetség azonban csak akkor válhatnak az emberi viszonyokat döntően meghatározó faktorokká, ha vannak személyes találkozások, kontaktusok, van együttgondolkodás, vannak a problémák megoldására tett, közös munkán alapuló kísérletek. Úgy gondolom, elszigetelt egyének törekvéseitől eltekintve nincs szó a többség részéről a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférés tudatos megtagadásáról, sem a kisebbség részéről szándékolt normasértésekről, de hiányoznak a személyes kapcsolatok, és az ezek kialakítására tett törekvések.

Irodalom

- Bigo, Didier–Emma McCluskey 2018. What is a PARIS approach to (in)securitization? Political anthropological research for international sociology. In Gheciu, Alexandra–Wohlforth, William C. (eds): *The Oxford Handbook of International Security*. Oxford, Oxford University Press, 116–132. p.
- Bigo, Didier 2014. Afterword. In Maguire, Mark –Frois–Nils Zurawski, Catarina (eds.): *The anthropology of security*. London, Pluto Press, 189–205 p.

- Blackledge, Adrian–Creese, Angela et al. 2018. Language and superdiversity. An interdisciplinary perspective. In Creese, Angela–Blackledge, Adrian (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. Routledge, xxi–xlv. p.
- Blommaert, Jan–Rampton, Ben 2011. Language and superdiversity. In Blommaert, Jan–Rampton, Ben–Spotti, Massimiliano (eds.): *Diversities*, vol. 13. nr. 2. 1–22. p.
- Brubaker, Rogers 2002. Ethnicity without groups. *European Journal of Sociology*, vol. 43. nr. 2. 163–189. p.
- Brubaker, Rogers 2004. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Buzan, Barry–de Wilde, Jaap–Wæver, Ole 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder CO., Lynne Rienner.
- Charalambous, Constadina–Charalambous, Panayiota–Zembylas, Michalinos–Theodorou, Eleni–Charala, Constadina 2020. Translanguaging, (in)security and social justice education. In Panagiotopoulou, Julie–Rosen Lisa–Strzykala, Jenna (eds.): *Inclusion, Education and Translanguaging. Inklusion und Bildung in Migrationsgesellschaften*. Wiesbaden: Springer, 105–123. p.
- Creese, Angela–Blackledge, Adrian (eds.) 2018. *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. Routledge.
- CUNY–NSIEB (City University of New York – New York State Initiative on Emergent Bilinguals) ed. 2020. *Translanguaging and Transformative Teaching for Emergent Bilingual Students: Lessons from the CUNY-NSYIEB Project*. London, Routledge of Taylor and Francis Group.
- Deumert, Ana 2018. The multivocality of heritage. In Creese, Angela–Blackledge, Adrian (eds.) *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. Routledge, 149–164. p.
- Figueroa, Ariana Mangual 2020. Embodying the Breach: (In)Securitization and Ethnographic Engagement in the U.S. *Journal of Sociolinguistics*, vol. 24. nr. 1. 96–102. p.
- Gad, Ulrik–Lund Petersen, Karen 2011. Concepts of politics in securitization studies. *Security Dialogue*, vol. 42. nr. 4–5. 315–328. p.
- García, Ofelia–Wei, Li 2014. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- García, Ofelia–Otheguy, Ricardo 2020. Plurilingualism and translanguaging: Commonalities and divergences. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, vol. 23. nr. 1. 17–35. p.
- García, Ofelia–Klein, Tatyana 2016. Translanguaging theory in education. In García, Ofelia–Kleyn, Tatyana (eds.): *Translanguaging with Multilingual Students: Learning from Classroom Moments*. New York, Routledge, 9–33. p.
- García, Ofelia 2009. Education, multilingualism and translanguaging in the 21. century. In Skutnabb-Kangas, Tove–Phillipson, Robert–Mohanty, Ajit K.–Panda, Minati (eds.): *Social Justice through Multilingual Education*. Cromwell, Multilingual Matters, 140–158. p.
- Garfinkel, Harold 1967. *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey, Prentice-Hall.
- Geldof, Dirk 2018. Superdiversity as a lens to understand complexities. In Creese, Angela–Blackledge, Adrian (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. Routledge, 30–42. p.
- Goffman, Erving 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth, Penguin.
- Goffman, Erving 1961. *Asylums*. Harmondsworth, Penguin.

- Hain Ferenc 2019. *Adalékok az „Érpataki Modell” történetéhez*. Budapest, ELTE Reader. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/hain-ferenc-adalekok-az-erpataki-modell-tortenekehez/> (2022. május 25.)
- Heltai János Imre–Jani-Demetriou Bernadett–Kerekesné Lévai Erika–Olexa Gergely 2017. Transzlingváló osztálytermek Tiszavasváriban. *Új Pedagógiai Szemle*, 67 évf. 11–12. sz. 28–49. p.
- Heltai János Imre–Jani-Demetriou Bernadett 2019. A transzlingváló pedagógiai orientáció hatása az iskolai sikerességre. *Anyanyelv-Pedagógia*, 12. évf. 1. sz. 5–18. p.
- Heltai János Imre–Tarsoly Eszter (eds.) Forthcoming. *Translanguaging for Equal Opportunities. Speaking Romani at School*. De Gruyter Mouton.
- Heltai János Imre 2020a. Romák etnikai és nyelvi öndefiníciói 1. rész. *Magyar Nyelv*, 116. évf. 1. sz. 49–54. p.
- Heltai János Imre 2020b. Romák etnikai és nyelvi öndefiníciói 2. rész. *Magyar Nyelv*, 116. évf. 2. sz. 166–179. p.
- Heltai János Imre 2020c. Translanguaging instead of standardisation. Writing Romani at school. *Applied Linguistics Review*. vol. 11. nr. 3. 463–484. p.
- Heltai János Imre 2020d. *Transzlingválás. Elmélet és gyakorlat*. Budapest, Gondolat.
- Heltai János Imre 2021. Translanguaging as a rhizomatic multiplicity. *International Journal of Multilingualism*. DOI: 10.1080/14790718.2021.1926465
- Jones, Rodney H. 2020. Accounting for surveillance. *Journal of Sociolinguistics* vol. 24 nr. 1. 88–95. p.
- Kerülő Judit 2018. A tiszavasvári helyzet. In Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 301–319. p.
- Kóczé Angéla 1997. „Ebben az esetben ez nem volt szerencsés választás”. Külön ballagás Tiszavasváriban. *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 135–138. p.
- Lengyel Gabriella 2003. Részletek Tiszavasvári cigányságának népeségleírásából. *Kisebbségkutatás*, 12 évf. 2. sz. 316–336. p.
- Lengyel Gabriella 2004. Tiszavasvári cigány népessége. In Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella (szerk.): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest, Gondolat–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 157–179. p.
- Lengyel Gabriella 2013. A cigány–magyar együttélésről. Tiszavasvári jegyzetek. In Suhay Péter (szerk.): *Távolodó világaink. A cigány–magyar együttélés változatai*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 57–80. p.
- Li, Wei 2018. Translanguaging as a practical theory of language. *Applied Linguistics* vol. 39. 9–30. p.
- Otheguy, Ricardo–García, Ofelia–Reid, Wallis 2019. A Translanguaging view of the linguistic system of bilinguals. *Applied Linguistics Review* vol. 10. nr. 4. 625–652. p.
- Rampton, Ben–Charalambous, Constadina 2020. Sociolinguistics and everyday (in)securitization. *Journal of Sociolinguistics* vol. 24 nr. 1. 75–88. p. <https://doi.org/10.1111/josl.12400>
- Rampton, Ben–Maybin, Janet–Roberts, Celia 2015. Theory and method in linguistic ethnography. In Snell, Julia–Shaw, Sarah–Copland, Fiona (eds.): *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations*. London, Palgrave Macmillan, 14–50. p.

- Rampton, Ben 2016. Foucault, Gumperz and governmentality: Interaction, power and subjectivity in the twenty-first century. In Coupland, Nikolas (ed.): *Sociolinguistics. Theoretical Debates*. Cambridge–New York, Cambridge University Press, 303–330. p.
- Vertovec, Steven 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* vol. 30. nr. 6. 1024–1054. p.
- Villenas, Sofia. 1996. The Colonizer/Colonized Chicana Ethnographer: Identity, Marginalization, and Co-optation in the Field. *Harvard Educational Review* vol. 66 nr. 4. 711–734. p.
- Wæver, Ole 1989. Security, the Speech Act. Analysing the Politics of a Word. Copenhagen, Research Training Seminar.

IMRE JÁNOS HELTAI

(IN)SECURITISATION AND BROTHERLY LOVE

This paper analyses the results of a linguistic ethnographic research that started in the autumn of 2019. The research aims to contribute to the emancipation of the Romani language (and Romani speakers) and to the development of possibilities for peaceful social coexistence. To achieve this goal, it examines the social relations in a small town of about 12 000 inhabitants in north-eastern Hungary. The paper uses the concept of (in)securitisation. This allows us to examine the situations and aspects in which the speakers feel safe or—on the contrary—insecure, and to determine the categories and social phenomena along which they group the persons (actors) who threaten them (or are perceived as threatening). It can help to reveal the volatile and multifaceted interdependencies that pervade different levels of social organisation. However, as the paper points out, the effects of individual motivations and psychological factors that also shape social relations may remain hidden.